

Váně, Jan

[Christiano, Kevin J.; Kivisto, Peter; Swatos, William H. **Sociology of religion: contemporary developments**]

Religio. 2008, vol. 16, iss. 2, pp. 258-262

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125260>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ní zejména v 70.-80. letech, zatímco dnes jeho obliba klesla (s. 289). O to překvapivější je velká pozornost, kterou následně věnuje Josephu Campbellovi a jeho mýtu hrdiny. Neznám jediného antropologa, který by kdy nekritického univerzalistu Campbella bral vážně. Celkově je z kapitoly patrné, že mýtus nepatří k ústředním autorčiným tématům. Ne náhodou jej Bowie ostatně zpracovávala až do druhého vydání knihy – očividně pod tlakem redaktorů, kterým se opomenutí mýtu v prvním vydání po právu jevílo jako neúnosné.

Český překlad Vladimíra Petkeviče je slušný, byť ne vždy dokonalý. Na s. 5 jsou např. „religious studies“ přeloženy nesmyslným spojením „religionistika náboženství“; název knihy *Stealing Fire* (s. 59) nepochybně neznamená *Kradoucí oheň*, nýbrž *Krádež ohně*. Podobně není šťastné o novopohanství tvrdit (s. 125), že je „výplodem“ dvacátého století (angl. *creation*), neboť tento výraz má dnes nejčastěji negativní konotace. Podobných prohrěšků je však v knize jen malé množství a četbě nijak zásadně nebrání. O něco větší péči mohl redaktor věnovat dohledávání informací o českých překladech některých prací: unikl mu např. český překlad Turnerova *Průběhu rituálu* (přel. L. Kučerová, Brno: Computer Press 2004) či Weberovy slavné práce „Protestantská etika a duch kapitalismu“ (in: M. Weber, *Metodologie, sociologie a politika*, přel. M. Havelka, Praha: Oikúmené 1998, 185-246), Lévi-Straussova *Mythologica* pak chybně překlátil na *Mytologie*.

Z výše uvedeného je patrné, že kniha Fiony Bowie není bez vad. Navzdory tomu však nelze její české vydání než uvítat. Studentům zjedná přístup k tématům, s nimiž by se jinak dost možná nikdy nesetkali, a pro řadu vysokoškolských učitelů antropologie a religionistiky bude jistě vítanou pomůckou při výuce. Především pak lze doufat, že české čtenáře podnítí k tomu, aby se obrátili i ke studiu jednotlivých dílčích antropologických studií, z nichž Fiona Bowie čerpá.

RADEK CHLUP

Kevin J. Christiano
– **William H. Swatos, Jr.**
– **Peter Kivisto,**

Sociology of Religion: Contemporary Developments,

Lanham: Rowmann & Littlefield Publishers, INC 2008, s. 374.

ISBN 978-0-7425-6111-3

ISBN 0-7425-6111-9.

V českém prostředí se dostala na přetřes otázka, nakolik je studium náboženství poplatné určitým „stigmatizujícím“ myšlenkovým proudům, a to jak v religionistice, tak zejména v sociologii náboženství. (srov. Zdeněk Nešpor, „Three European Sociologies of Religion“, *Czech Sociological Review* 3/2008, 557-578). Rovněž v posledních číslech *Religia* (2/2007) měl čtenář možnost seznámit se s dvěma možnými přístupy ke studiu sociologie náboženství, přičemž společným jmenovatelem těchto textů je upření pozornosti zejména k „evropsky“ laděným přístupům.

Předkládaná recenze chce přiblížit naopak pohled na zaoceánský přístup k námi reflektované problematice, již je otázka po možném uchopení fenoménu náboženství z hlediska sociologie náboženství, tak jak je aplikována ve Spojených státech amerických. Na začátku považuji za nutné upozornit, že se jedná o již druhé vydání recenzované publikace. První vyšlo už v roce 2002 a je možné se v řadě prací v našem geografickém prostoru setkat s odkazy právě na toto první vydání. V česky psaných textech lze tu a tam dokonce nalézt odkazy k dané práci či můžeme vysledovat jistou obeznamovanost s některým ze zmíněných autorů. Přesto na danou publikaci neexistuje recenze (nebo jsem ji alespoň nenalezl). Předkládaná práce je přitom ve Spojených státech chápána jako „učebnicový“ text a jeho autory jsou Kevin J. Christiano, William H. Swatos, Jr. a Peter Kivisto. Všichni tři působí dlouhodobě jak ve výzkumu, tak

i v pedagogické sféře, a jsou tudíž nepochybně odborníky svého oboru. Christiano a Swatos působí jako profesori sociologie a Swatos je výkonným vedoucím americké asociace pro sociologii náboženství a asociace pro náboženský výzkum. Nekonstitutivní, přesto jistou zajímavostí pro náš region, jsou české kořeny Williama Swatose.

Práce, kterou vytvořili výše zmínění autoři, si klade za cíl být průvodcem a umožnit pochopit funkce a významy nejen náboženských institucí a jejich praktik v moderních společnostech. To znamená, že autoři chtějí čtenářům nabídnout nejen teoretická zdůvodnění činnosti a aktivit náboženství, ale i zachytit partikulární dopady jejich vlivu, včetně konotací jejich působení, jež se odrážejí a projevují v podmínkách současných Spojených států amerických. Důvodů, proč se věnovat publikaci, která proklamativně klade důraz na postavení náboženství v USA, je několik. Kromě standardního seznámení se s „řemeslem“, tj. jak se dělá sociologie náboženství, vidím důvod ještě jeden: dominantní vliv americké sociologie náboženství na formování této sociologické subdisciplíny. A nemám nyní na mysli jen reflexi teorie racionální volby či stále aktualizovanou a diskutovanou verzi občanského náboženství. Naopak předkládaná publikace nabízí kromě toho řadu dalších teoretických přístupů, včetně souborů tvrdých dat, jež slouží k pochopení celé řady konsekvencí spojených s fenoménem náboženství, jež nabývá nové podoby v „post-tradičním“ světě.

Ještě jinak řečeno, s vědomím, že se po podmínkách konstituování oboru a fenoménu náboženství ptají „Američané“, otevírají se následující možnosti. V evropském kontextu jsme zvyklí o sobě uvažovat jako o „postsekulárně smýšlejících“. Tzn., paradigma sekularizace nefunguje tak, jak jsme očekávali, proto hledáme jiné, o němž si nejsme jisti, má-li být odvržením toho původního, nebo jeho redefinováním, a pak v jaké podobě. Onou možností, která se nabízí, je diametrálně odlišná zkušenost americké sociologie náboženství v přístupu k náboženství, čímž je nám poskytován prostor pro preciznější teoretickou konfrontaci. Hlavním leitmotivem knihy je následující otáz-

ka. Pokud Bůh není mrtev, jak je možné vysvětlit významnou absenci náboženských hodnot, které by stimulovaly nejen soukromé postoje, ale zejména společenské instituce? A na druhé straně, pokud platí předpoklad, že Bůh už je drahně času na odchodu, jak je možný nárůst příslušníků konzervativních náboženských celků včetně všech s tím souvisejících sociálních dopadů? Mezi těmito dvěma „krajnostmi“ se vine cesta, po níž kráčejí autoři při své „výstavbě“ sociologického studia náboženství, jež usiluje o průchod slzavým údolím.

Protože se jedná o zdůraznění nejen teoretických otázek, ale především i praxe, je pozornost upřena na následující oblasti, jako jsou: individuální náboženská zkušenost, sociální mechanismy konverze a přijímání náboženských závazků, občanské náboženství, různé formy procesu sekularizace či vztah náboženství k sociální změně. To vše je demonstrováno na podkladě vysvětlujících teorií od klasiků oboru počínaje, po soudobé koncepty konče. Patrný rozdíl, který je mezi prvním a druhým vydáním neviditelnější, je implicitně spojen s událostí z 11. září 2001, která zradikalizovala fundamentální skupiny v USA a napřela pozornost zejména k jedné konkrétní podobě náboženství, totiž k islámu. S tímto jevem zároveň vzrostla nejen potřeba pochopit, ale i zkoumat a predikovat možná budoucí pohyby uvnitř společnosti včetně nejzásadnější otázky, jaké budou dopady náboženských proměn na kohezi americké společnosti. A právě toto je jeden z hlavních důvodů, proč sociologie náboženství upevnila a rozšířila svůj mocenský vliv a význam na trhu s idejemi. Tento dopad je patrný i v evropském kontextu.

Stěžejním pozitivem práce je skutečnost, že práce je psána tak, aby i minimálně obeznámený čtenář byl schopen sledovat proměny oboru včetně témat, na něž se sociologie náboženství zaměřovala a zaměřuje. Jazyk autorů svědčí o jejich mnohaleté pedagogické praxi, výsledkem čehož je srozumitelnost, jasnost a lehkost. Na druhé straně je tato publikace od počátku vystavena jednemu závažnému problému. Jelikož se autoři snaží doložit teoretické přístupy širokou paletou empirických příkladů a dat – od

vlastních statistických čísel po konkrétní případy typu postavení katolické církve v USA a její reakce na aféru s pedofilními kněžími – vede tento přístup k rychlému zastarávání informací. Rozhodně je ale tento přístup pozitivní z toho hlediska, že příslušnému čtenáři otevírá relevantní náhled nejen do „kuchyně“ oboru, ale nabízí možnost „dotknout se“ i hmatatelných fakt, jež se týkají religiozity v USA.

Celá práce je složena ze tří velkých celků, které se nadále dělí do podkapitol. Úvodní blok je věnován základním pilířům, na nichž sociologie náboženství stojí. Jedním z nich je nutnost pokusit se vymežit, co je náboženství. To znamená, autoři vykreslují obtíže s definováním předmětu, jímž je náboženství. Ukazují klady a záporny jak substančního pojetí, tak funkcionalistického přístupu. Rovněž se sociologie náboženství musí vyrovnat s otázkou, jak teoreticky uchopit, ale i operacionalizovat teoretická východiska, která se dotýkají sociálních či etických aspektů náboženství. Ruku v ruce s tím autoři poukazují na metodologické problémy, jako je formulace vlastního výzkumu. V neposlední řadě se čtenář seznámí i s otázkami věnujícími se velkým teoriím, jež studiu náboženství vládly či vládnou. V případě této práce je tudíž věnována značná pozornost funkcionalistickým teoriím, konfliktualistickým teoriím včetně u nás nejčastěji reflektované teorie racionální volby. V rámci této první části je dále pozornost zaměřena i na problematiku sekularizace, individualizace, poklesu religiozity související s otázkou soudobé podoby občanského náboženství. Poslední subkapitola první části je pokusem o typologii převládajících denominací v USA.

Druhý blok nese název „Náboženství a sociální diferenciacie“. Skrze přiblížení postojů klasiků sociologie, jako je Weber, Marx a další, si autoři připravují půdu pro to, aby se věnovali velkým celkům, jako je vztah náboženství k etnicitě, či náboženství a gender, případně rozebírají náboženskou akcentaci problematiky sexuality, rodiny, homosexuality atd. To vše je dokládáno na konkrétních případech, které mají demonstrovat jednotlivé přístupy a postoje včetně jejich modifikací či víceznačných interpre-

tací. Poslední část knihy zohledňuje problematiku kulturní změny, která zasahuje náboženský život v USA. Je zde věnována pozornost globálním a globalizujícím dopadům na dominantní denominace, ale i státní instituce včetně revivalu „nových“ náboženských hnutí.

Každá kapitola začíná uvedením do teoretické diskuse, která se k danému tématu vede, a postupně přechází v empirické, daty podložené statě, jež dokumentují spor o předkládané téma. Je pochopitelné, že výběr jak teoretických sporů, tak jejich empirické zachycení podléhá selektivnímu a reduktivnímu výběru. Tím je nastolena otázka, s kterou se autoři museli vyrovnat, a to, co vše do takto pojaté publikace zahrnout a co „nikoli“. Tedy na základě jakých kritérií se bude rozhodovat o relevanci tématu. Je celkem očekávatelné, že klíčové problémy typu definice oboru, předmět výzkumu atd. se v textu objeví. Ale s ohledem na pokus doložit danou problematiku skrze empirické přístupy je pak otázkou, proč se některá témata neobjevila – a to ani v druhém vydání. Jestliže autoři kladou takový důraz na „detailní“ popis zásadních témat, jež ovlivňují americkou náboženskou scénu, je např. mlčení o dlouhodobě aktuálním problému, jako je spor evolucionismu s kreationismem (jež svou odezvu nalázá i ve sporu o povolení, či nepovolení embryonálního výzkumu) možné chápat např. jako pokus vyhnout se příliš citlivému tématu. Pokud tomu tak je, nepochybně se autoři proviňují proti prvotnímu požadavku vědy, a tím je principiální vznášení nároku na nezávislost na jakékoli autoritě.

Srovnáváme-li dále aktualizace v druhém vydání oproti prvnímu, jedná se v zásadě již o drobnosti, které však mají svou zásadní vypovídající hodnotu. To, že jsou doplněny odkazy na literaturu ve vlastním textu a je rozpracována i rozšiřující literatura, kterou je uzavřena každá kapitola, lze považovat za samozřejmost. Taktéž pak rozšíření tabulek, aktualizace statistických dat nebo ukázek, např. řeči Ronalda Regana, na které je dokumentováno, co je míněno pod projevy civilního náboženství. Avšak je zajímavé sledovat posun v některých drobnostech, u nichž není zcela patrné, proč tak au-

toři učinili. Jedním z příkladů, který bych zde rád uvedl a jenž upoutá pozornost, se týká kapitoly „Mýtus věku víry“. Zde autoři na příkladech zpochybňují rozlišování věku víry a věku racionality. Demonstrují na středověkých kláštřích jejich vliv na racionalizaci světa a zároveň jejich působení na podobu víry. Přesahy těchto impulsů dokládají v prvním vydání na práci Umberta Eca *Jméno růže*, zatímco v druhém vydání již odkazují k Danu Brownovi a jeho *Šifře mistra Leonarda*. Lze tak sledovat, jak se i v takovýchto drobnostech prosazuje podléhání „nutnému“ trendu hyperaktuality, přičemž můžeme vést polemiku, zda se nejedná o přílišnou aktualizaci, jež jde na úkor sdělovaného.

Avšak aby se nejednalo jen o hnidopišství recenzenta, musím na druhou stranu ukázat, že aspekt nutné aktualizace je např. velmi dobře zachycen a zpracován v kapitole věnující se evangelikánům a fundamentalistům v USA. Tato část je v druhém vydání přesunuta do kapitoly o náboženských denominacích v USA. Autoři v ní věcně aktualizují proměnu „oficiální“ protestantské církve od šedesátých let, kdy ta ještě početně dominuje, zatímco v současnosti je více muslimských věřících než příslušníků episkopálních církví. Paralelně s tím se však rovněž zvětšuje počet členů radikálních a radikalizujících se evangelikálů. Pokus vysvětlit tento fakt je přibližován na řadě autorů, jejichž vysvětlení oscilují od Bibbyho a Brinkerhoffova konceptu „cirkulující svatosti“, který pracuje s myšlenkou přelévání členstva na základě přisuzované míry svatosti (spojené s „aktuální“ akceptovanou formou náboženského normativního jednání) po Starkem a Iannacconem preferovaného vysvětlení, jež se odvolává na koncept racionální volby.

Zcela novými, oproti prvnímu vydání, jsou odkazy na muslimský fenomén v USA, jenž postupuje jak problematiku akcentovanou v kapitole o globalizaci, tak i např. kapitolou o vztahu etnicity a náboženství. V této kapitole je zdokumentován poměr křesťanských a muslimských společenstev, kdy se paradoxně ukazuje, že poměr mezi arabskými křesťany a muslimskými Araby v USA je dvě ku jedné. Na tomto příkladu,

ale nejen na něm, je ukazována zavádějící a mediálně velmi vděčná představa spojující „násilný“ islám s arabským světem. Další významné inovace jsou patrné v podkapitole věnující se náboženské změně, zejména proměně postavení, vnímání a strategie adaptability u katolické církve v USA. Konkrétně: jedná se o rozbor a reflexi selhání vůdcovského principu, na němž je katolická církev postavena. Dokladem toho jsou četné odkazy na sexuální provinění amerických kněží a neschopnost či neochota Vatikánu cokoli a jakkoli s danou věcí něco činit. Zcela novou kapitolou, která nemá žádný předobraz v prvním vydání, je kapitola věnující se neopaganismu.

V neposlední řadě o podobě informací, jež jsou v práci předkládány, vypovídají i fotografie, kterými je text proložen. Autorem celé řady z nich je William Swatos, čímž se rukopis jednoho ze spoluautorů na struktuře práce projevuje o to výrazněji. Fotografie nemají jen dekorativní ráz, ale svou vlastní vypovídací hodnotu. A právě zde bych rád přidal svůj poslední komentář k této jinak po mém soudu velmi povedené knize. Využití fotografií umožňuje zrychlit či podpořit předávanou informaci, nikoli jen zpestřit text. Fotografie mohou sloužit jako „zkratka“, která přeskočí zdoluhavé výklady a zároveň otevírá prostor pro čtenáře, aby sám formuloval vlastní možné interpretace. Jinými slovy, fotografie mohou textu dodat na expresivitu a v nejednom případě mohou sdělované podtrhnout, případně dovést ke gradaci, které by samotný text dosahoval podstatně obtížněji. Avšak předkládané fotografie (ale i jakýkoli obraz sám o sobě) mají schopnost odhalit i diskontinuity ve sdělovaném. Viz nahrazení (v původním prvním vydání) concelebrující farářky (v druhém vydání) břišní tanečnicí oblečené v asociativně typickém „muslimském/orientálním“ oděvu. Tato fotografie zachycuje variující proměny tanečních gest rukou, to vytváří obraz šestiruké břišní tanečnice, což může evokovat např. bohyni Kálí (s. 184) včetně jejích atributivních charakteristik, jako je například vnější krása zakrývající v sobě tendenci k násilí. Ve spojitosti mezi náboženstvím a genderem – včetně konotací k islámu – je to poměrně diskutabilní aso-

ciace. Otázkou je, zda se jedná o nechtěné či neúmyslné, nebo naopak skryté atakování vnitřních stereotypů čtenáře.

Závěrem bych rád dodal toto: pro českého čtenáře považují za nejpřitažlivější ty kapitoly, které se věnují vlastní řemeslné výstavbě oboru, ale čtenář nepochybně odhalí a ocení jak celkovou strukturu práce, tak i přiblížení konkrétních podob religiozity za oceánem.

JAN VÁNĚ

Jiří Beneš, Desítka: Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku,

Praha: Návrat domů 2008, 218 s.
ISBN 978-80-7255-177-4.

Jiří Beneš, vedoucí katedry biblistiky na Husitské teologické fakultě univerzity Karlovy a učitel Starého zákona na Teologickém semináři v Sázavě, nabízí po své čtenářsky přesvědčivé *Dvanáctce (Úvod do studia Malých proroků, Praha: Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne 2006)* dosti náročnou *Desítku* čili vyložení tzv. Desatera (*Ex 20; Dt 5*). Knížka, již vydal Návrat domů 2008, má 218 stran včetně rejstříků; obsahuje též soupis hebrejských sloves (s. 210-218). V seznamu literatury (s. 205-207) najdeme kromě biblí, konkordancí, slovníků a Talmudů také práce známých biblistů – zahraničních (Buber, Jirku, Deurloo, Schmidt aj.) i domácích (Balabán, Bič, Heller, Kubáč, Nosek aj.). Seznam zahrnuje i práce popularizační či „lidové“ (Nohavica, Sicher aj.). V Benešově spise je silně patrný vliv holandských protestantských mistrů exegeze (K. H. Miskotte, K. A. Deurloo). Při přepisu hebrejského textu, zvláště signifikantních hebrejských pojmů, autor zvolil simplifikaci, kvůli laikům či nehebraistům, což je ovšem někde trochu matoucí.

Jak v úvodu předestřít celková osnova, jde dosti duchaplnému autorovi o kontext Desatera jak v Exodu, tak v Deuteronomiu.

Beneš spojuje s „desaterem“ i tzv. kultický dialog (*Ex 34,27n*) a zabývá se obsahovou interakcí mezi Dekalogem a Kultickým dialogem. Tato vzájemná vztáženost a funkčnost této souvztáženosti je nepřehlédnutelným přínosem Benešova badatelského úsilí. Desatero je Benešovi textem etické povahy, ohniskem však v jeho bádání není antropologie, nýbrž teologie čili výpověď o Bohu (s. 7n). Desatero je ve své preambuli izraelského zákonodárství proklamace Boží vůle a jejích univerzálních hodnot. Smysl této boží sebekproklamace je náboženský (nikoli obecně etický), původně kultický. Podle Mowinckela bylo Desatero při průchodu pouští přenášeno jako národní paládium. Nábožensko-kultický ráz Desatera vykazuje židovská svátková praxe (*šavuót*). Při synagogální bohoslužbě je doplňkovým čtením k Ezechielovi (1,28: prorokovo vidění Hospodinovy slávy). Kde bychom zde našli nějakou etiku v konvenčně historickém smyslu?

Beneš se zabývá kontextem Desatera, jak v *Ex*, tak v *Dt* (s. 28-33). Struktura Desatera je stejná jako v *Dt* 6,4-9, obsahuje taktéž výzvu „Slyš, Izraeli!“ prolamující jedinstvo a jedinečnost Boží, což je ohraničení a ohrazení od jakéhokoli ne-monoteismu. K opatrné, ale i výhodné dispozici máme i Samaritánský Pentateuch, patrně z polemických důvodů v rozříštěné podobě (s. 48n).

Prvním slovem Dekalogu je Hospodino JÁ. Subjektem dekalogického korpu je JHVH – Hospodin, Pán (formule sebezjevení), který sám sebe vyhlašuje za Vyvoditele z domu otroků (formule vysvobození). V kontextu užití tohoto JÁ se Bůh představuje člověku jako „velmi blízký“ ... blízký než může sám sobě být člověk“, je to „Bůh, který je v našem nitru“ (s. 55n). Toto je formulace velmi odvážná, na hranici panteismu nebo subjektivizujícího pietismu. Formule vysvobození (*j-c-*) ukazuje na Hospodina jako na původce a působce vysvobození. Místo perfekta („kterýž jsem tě vyvedl“) navrhuje Beneš přítomný čas, což je účinným zátarasem „historizujícího pojetí“ (s. 59). Egypt, z něhož JHVH svůj lid vyvádí „nelze chápat jako pouhé geografikum“, je to spíše obecné označení stavu (spíše než místa); nejde patrně především o to, že je „země